

Vondelingen

Het Aalmoezeniersweeshuis van Amsterdam 1780-1830

Vondelingen

Het Aalmoezeniersweeshuis van Amsterdam
1780-1830

NANDA GEUZEBROEK

Hilversum
Verloren
2020

Deze publicatie is mede tot stand gekomen met steun van de stichting H.J. Duyvisfonds, de stichting Vrienden van het Stadsarchief en het Stadsarchief Amsterdam. Deze publicatie verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *Vondelingen: het Aalmoezeniersweeshuis van Amsterdam* in het Stadsarchief, van 26 maart tot en met 26 juli.

Afbeelding omslag: detail uit een tekening van H.P. Schouten, Leidsepoort gezien naar het Leidseplein, 1779. Twee Aalmoezenierweeshuisjongens met vlieger (zie afbeelding p. 95).

Binnenzijde van het omslag: details uit een gedenkprent van het Aalmoezeniersweeshuis, een weesjongen en weesmeisje in kostuum, na 1801 (zie afbeelding p. 98).

© 2020 Nanda Geuzebroek
Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
Stadsarchief Amsterdam

ISBN 978 90 8704 843 3

Onderzoek en tekst: Nanda Geuzebroek
Redactie: Maarten Hell
Eind- en beeldredactie: Stefanie van Odenhoven en
Ludger Smit
Vormgeving en opmaak: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Rombus / Tanja Stropsma
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Dit boek is opgedragen aan mijn moeder, Femmetje Kuijt, en aan mijn voormoeders, Femmetje van der Markt, Anna Dorothea Meijer en Anna Petronella Jongeboer die als min voor het Aalmoezeniersweeshuis hebben gewerkt. Alsmede aan mijn voorvader Johannes Geene en zijn zusjes Femmetje, Willemina en Harmina, die als weeskinderen in het Aalmoezeniersweeshuis opgenomen waren. En ten slotte aan Abel Weetniet en Hendrik Voordewind en aan alle andere vondelingen die uit het collectieve geheugen zijn verdwenen omdat ze met niemand verbonden waren.

Nanda Geuzebroek

Inhoudsopgave

Woord vooraf	7
Inleiding	9
1 Achtergrond	15
Amsterdam, Armoede, Aalmoezeniers, Vondelingencrisis	
2 Ouders	37
Moederhart en 'hongersnoot', Vaders, Ophalen, Alternatieven	
3 Afgestaan	53
Op de stoep, Opname, Achternamen, Doop	
4 Minnen	69
Droge en natte minnen, Jordanese minnenmoeders, Zuigelingen-sterfte, Familieband en hechting	
5 Kindertijd	85
Uniforme kleding, Een dag in het Kinderhuis, Vermaak	
6 Grootkinderhuis	101
Meisjes, Tucht en ontucht, Jongens, Beloning en straf	
7 Uitbested	125
Suriname, Enschede en Het Loo, Rekruten voor Lodewijk Napoleon, Platteland, Het Feijenoord-debacle, Maatschappij van Weldadigheid	
8 Uitvliegen	147
Afscheid en uitzet, Bedelaars, bendes en prostituees, Uitbestedelingen en soldaten, Geslaagd, Gerrit en Trijntje	
Epiloog	161
Stadsbestedelingen, Gesticht of gezin?, Fusies, Veranderende ideeën in de jeugdzorg	
Dankwoord	169
Afkortingen	172
Bijlagen	173
Noten	181
Archivalia	191
Literatuur	192
Illustratieverantwoording	196

Woord vooraf

Rond 1800 werden in het verarmde Amsterdam jaarlijks honderden kinderen te vondeling gelegd. Zij werden opgenomen in het Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht. Bij de te vondeling gelegde baby's werd vaak een persoonlijk briefje van de moeder aangetroffen. Deze hartenkreten geven een indringend en ontroerend beeld van het lot van de kinderen en het verdriet van de moeders, de armste bewoners van de stad.

De briefjes zijn bewaard in het archief van het Aalmoezeniersweeshuis. Het is één van de meest bijzondere en aangrijpende archieven in het Stadsarchief. De persoonlijke bronnen uit dit archief vormen de basis van deze publicatie, een boek over moederliefde, armoede en de zorg voor de ander. Thema's die universeel zijn én actueel.

Een gebroken gezin, de schande van een buitenechtelijk kind of pure armoede, het hartverscheurende besluit van een moeder om haar kind te vondeling te leggen had vele oorzaken. In de harde wereld van arm Amsterdam 200 jaar geleden was het aan de orde van de dag. Deze publicatie gaat met name in op de periode 1780-1830. In deze laatste 50 jaar van het weeshuis was de armoede in de stad groot en steeg het aantal vondelingen sterk.

Vaak gaat geschiedenis over de rijke toplaag van de samenleving. Maar in de archieven is juist ook veel te vinden over wat zich afspeelt aan de onderkant van de maatschappij, over wezen en vondelingen, over armoede, gebrekkige huisvesting en sociale zorg. In het archief van het Aalmoezeniersweeshuis vinden we ook veel wetenswaardigheden over de vrouwen die de vondelingen verzorgden, de minnen. Zij waren onmisbaar bij de opvang en opvoeding van de wezen en vondelingen.

Dit boek is geschreven door Nanda Geuzebroek, op basis van haar uitvoerige onderzoek naar de geschiedenis van het Aalmoezeniersweeshuis zoals dat is op te maken uit het archief van deze bijzondere instelling. Zij

nam ook het initiatief voor dit project en we zijn haar bijzonder dankbaar voor het resultaat dat nu voor u ligt. We bedanken Maarten Hell voor zijn voortreffelijke redactionele werk.

De presentatie van *Vondelingen: het Aalmoezeniersweeshuis van Amsterdam 1780-1830* vond plaats tijdens de opening van de gelijknamige tentoonstelling in het Stadsarchief Amsterdam. In boek en tentoonstelling wordt de relatie met het heden gelegd. Wie zorgt vandaag de dag voor de kinderen die zo hard ondersteuning en liefde nodig hebben. Wie is verantwoordelijk voor de kwetsbare kinderen in onze stad.

Spirit is een van de organisaties die zich inzet voor de Amsterdamse jeugd. Spirit is voortgekomen uit onder meer het Burgerweeshuis en het Aalmoezeniersweeshuis. Het Stadsarchief Amsterdam en Spirit staan met deze tentoonstelling stil bij het jubileumjaar 500 jaar jeugdzorg. De uitgave van dit boek en de tentoonstelling behoren daartoe.

Bert de Vries
Directeur Stadsarchief Amsterdam

Mariënne Verhoef
Bestuurder Spirit – de Bascule
(vanaf zomer 2020 Levvel)

Inleiding

Eind oktober 2014 klonk er gedempt babygehuil uit een ondergrondse vuilcontainer in Amsterdam Nieuw-West. Een passant waarschuwde de hulpdiensten en die wisten een pasgeboren meisje uit de container te halen. Een landelijke zoekactie naar de ouders was vergeefs, maar intensieve *crowdfunding* leverde een klein kapitaal op voor de toekomst van het achtergelaten ‘containermeisje’. Berichten over achtergelaten kinderen leiden altijd tot grote publieke belangstelling en verontwaardiging. Het zijn dan ook uitzonderlijke gevallen: in de afgelopen twintig jaar lag het aantal vondelingen in Nederland rond de één per jaar, meestal aangetroffen in de grote steden, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. In ruim de helft van de gevallen waren de kinderen minder dan een week oud, maar in 2002 en in 2017 werden op het Amsterdamse Centraal Station ook twee jongetjes in de kleuterleeftijd achtergelaten. Alle vondelingen krijgen tegenwoordig meteen een voogd toegewezen en een plaats in een pleeggezin. De Kinderbescherming doet daarna onderzoek naar de achtergrond van de vondeling.¹

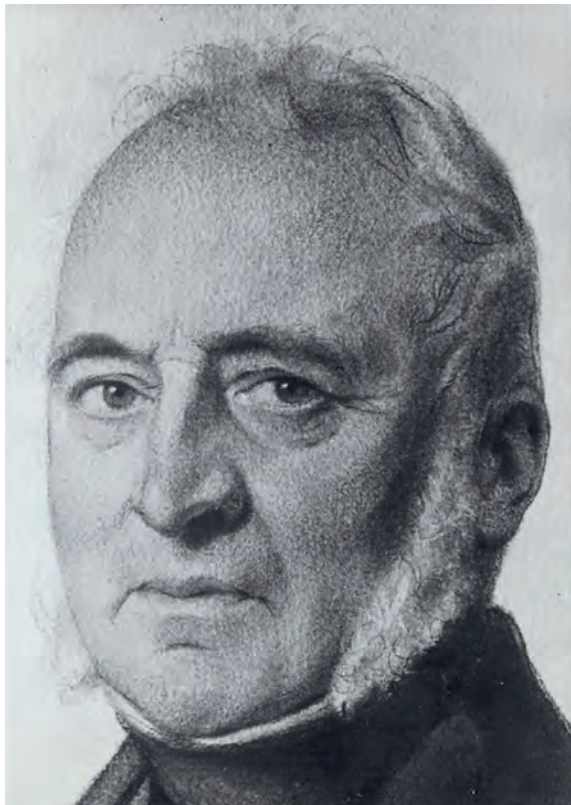
Rond 1810 lagen er gemiddeld twee vondelingen per dag op de stoep. En dat alleen al in Amsterdam. Jaarlijks werden er in deze stad dus ongeveer zevenhonderd dikwijls ondervoede zuigelingen op straat achtergelaten. Deze onvoorstelbaar hoge vondelingencijfers waren te wijten aan de beroerde economische omstandigheden in de Bataafs-Franse Tijd (1795-1813). De regenten van het Aalmoezeniersweeshuis waren verantwoordelijk voor de opvang van de vondelingen in Amsterdam. Hun instelling was gevestigd in een monumentaal gebouw aan de Prinsengracht, later in gebruik als Paleis van Justitie. Daar zorgde een legertje aan personeel voor de inwonende vondelingen, wezen en verlaten kinderen.

De aalmoezenierskinderen moesten een eenvoudig ambacht leren, zodat ze na vertrek uit het weeshuis op eigen benen konden staan. Volgens de regent mr. Cornelis Vollenhoven lukte het echter maar zelden om hen ‘tot nuttige leden der maatschappij te vormen.’² Hij baseerde dat oordeel op eigen onderzoek naar de situatie bij het verlaten van het

Briefje achtergelaten bij vondeling Anna Elisabet, 24 februari 1797

Het meisje kreeg de achternaam Hart.

Portret van Cornelis van Vollenhoven (1778-1846),
ca. 1840

weeshuis van alle vondelingen die in het jaar 1792 waren binnengekomen. Diezelfde groep staat centraal in dit boek. Ze moesten sappelen – net als talloze andere Amsterdammers – maar wisten zich zonder steun van familie staande te houden. Als regent keek Vollenhoven vooral naar het realiseren van de doelen van het Aalmoezeniersweeshuis. Daarbij hield hij weinig rekening met de moeilijke start van deze kinderen.

De indeling van dit boek volgt de levensloop van de vondelingen van 1792. Na een introductiehoofdstuk over het Amsterdam van rond 1800, de armenzorg en het Aalmoezeniersweeshuis komen eerst de radeloze ouders aan bod. Door ziekte, weggefallen partners, armoede en ander ongeluk zagen zij geen andere oplossing dan hun pasgeboren baby op straat achter te laten, liefst zo dicht mogelijk bij het Aalmoezeniersweeshuis. De vindplaatsen van de vondelingen, hun nieuwe namen, doop en de rest van het opnameproces worden beschreven in hoofdstuk drie. Na de inname kwamen de vondelingen onder de hoede van een ‘min’, die (borst)voeding, verzorging en persoonlijke aandacht gaf. Ondanks de inspanningen van de minnen was de zuigelingsterfte onder de verzwakte vondelingen hoog, zo leert hoofdstuk vier. Na vier jaar bij een min gingen vondelingen naar het Kinderhuis. Dit was een afdeling in het Aalmoezeniersweeshuis, waar ook wezen en verlaten kinderen terecht kwamen voor wie elders geen opvang was. Ze kregen uniforme kleding en leefden volgens een strak regime met aandacht voor onderwijs en religie en bij tijd en wijle ook voor spel en vermaak (hoofdstuk vijf).

In hoofdstuk zes maken de vondelingen de overstap naar het Grootkinderhuis, waar de jongens zich voorbereidden op een ambacht en de meisjes op werk in de textielnijverheid of als dienstbode. Vanwege de overbevolking van het Aalmoezeniersweeshuis kwamen er steeds meer plannen om kinderen ‘uit te besteden’, bijvoorbeeld op het platteland of in het leger. In hoofdstuk zeven passeren geslaagde en minder geslaagde voorbeelden van die uitbesteding de revue. In het laatste hoofdstuk acht volgen we enkele vondelingen die het Aalmoezeniersweeshuis verlieten. Met een laatste steuntje in de rug – de uitzet – moesten zij het zelfstandig zien te redden in de harde maatschappij van de vroege negentiende eeuw. De epiloog beschrijft in vogelvlucht de ontwikkeling van de vondelingen-zorg tot in onze tijd.

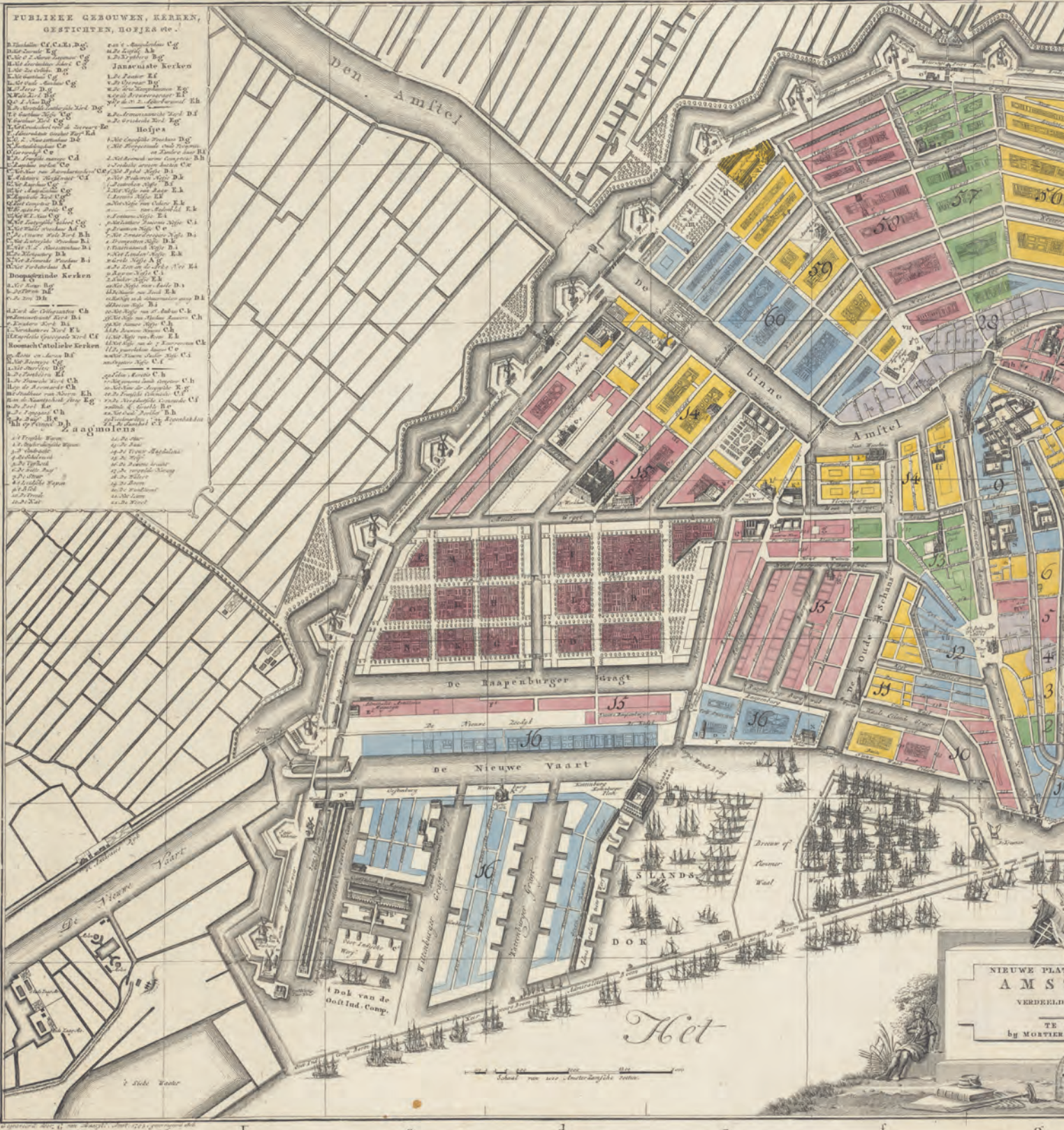

Innameboeken uit het archief van het Aalmoezenersweeshuis, eind 18^e eeuw

PUBLIEKE GEBOUWEN, KERKEN, GESTICHTEN, DOORJAAR etc.

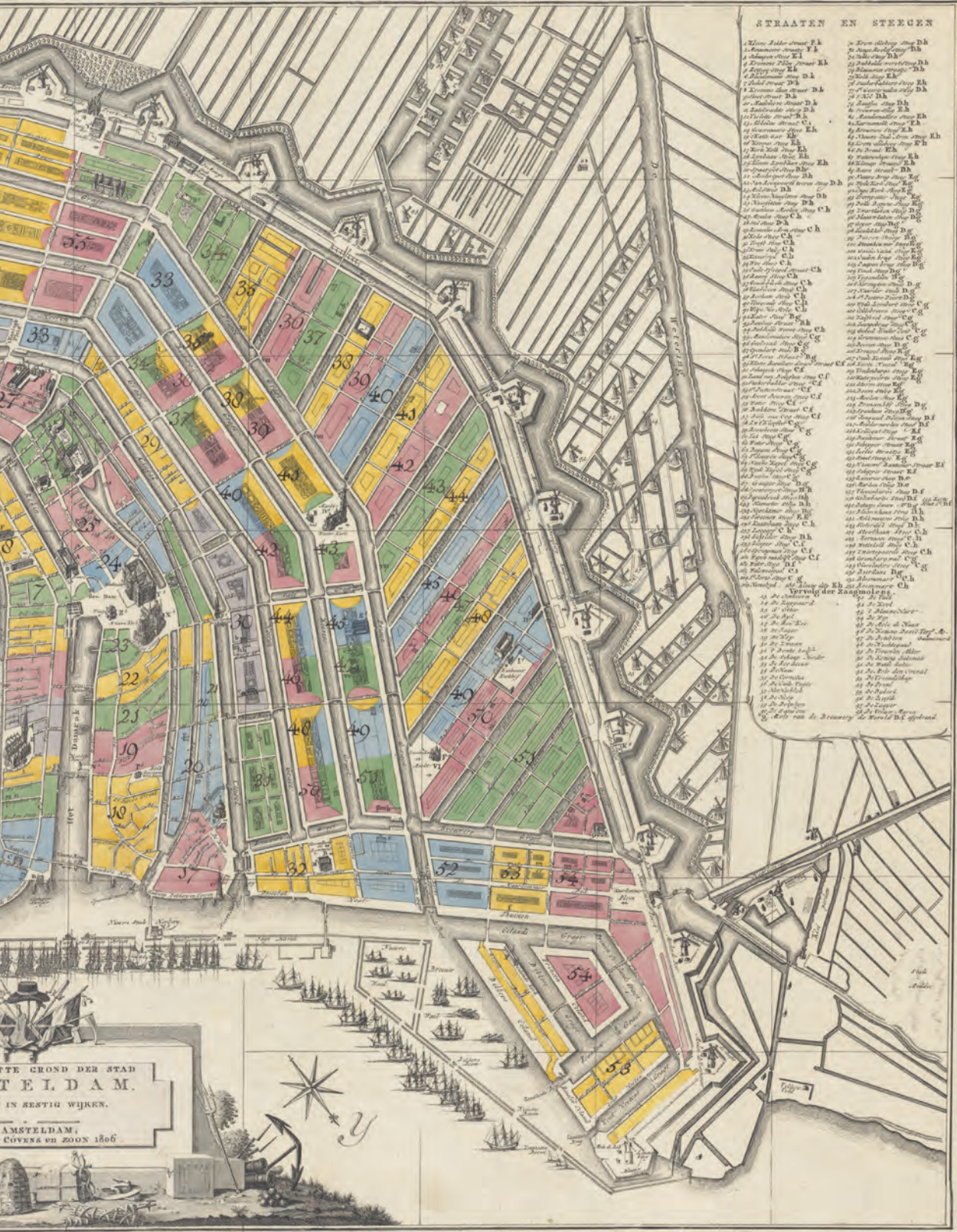
- 1. Tholomeüs Cf. Ca. Li. Dg.
- 2. Tholomeüs Eg.
- 3. Tholomeüs Gg.
- 4. Tholomeüs Hh.
- 5. Tholomeüs Ii.
- 6. Tholomeüs Jj.
- 7. Tholomeüs Kk.
- 8. Tholomeüs Ll.
- 9. Tholomeüs Mm.
- 10. Tholomeüs Nn.
- 11. Tholomeüs Oo.
- 12. Tholomeüs Pp.
- 13. Tholomeüs Qq.
- 14. Tholomeüs Rr.
- 15. Tholomeüs Ss.
- 16. Tholomeüs Tt.
- 17. Tholomeüs Uu.
- 18. Tholomeüs Vv.
- 19. Tholomeüs Ww.
- 20. Tholomeüs Xx.
- 21. Tholomeüs Yy.
- 22. Tholomeüs Zz.
- 23. Tholomeüs Aa.
- 24. Tholomeüs Bb.
- 25. Tholomeüs Cc.
- 26. Tholomeüs Dd.
- 27. Tholomeüs Ee.
- 28. Tholomeüs Ff.
- 29. Tholomeüs Gg.
- 30. Tholomeüs Hh.
- 31. Tholomeüs Ii.
- 32. Tholomeüs Jj.
- 33. Tholomeüs Kk.
- 34. Tholomeüs Ll.
- 35. Tholomeüs Mm.
- 36. Tholomeüs Nn.
- 37. Tholomeüs Oo.
- 38. Tholomeüs Pp.
- 39. Tholomeüs Qq.
- 40. Tholomeüs Rr.
- 41. Tholomeüs Ss.
- 42. Tholomeüs Tt.
- 43. Tholomeüs Uu.
- 44. Tholomeüs Vv.
- 45. Tholomeüs Ww.
- 46. Tholomeüs Xx.
- 47. Tholomeüs Yy.
- 48. Tholomeüs Zz.
- 49. Tholomeüs Aa.
- 50. Tholomeüs Bb.
- 51. Tholomeüs Cc.
- 52. Tholomeüs Dd.
- 53. Tholomeüs Ee.
- 54. Tholomeüs Ff.
- 55. Tholomeüs Gg.
- 56. Tholomeüs Hh.
- 57. Tholomeüs Ii.
- 58. Tholomeüs Jj.
- 59. Tholomeüs Kk.
- 60. Tholomeüs Ll.
- 61. Tholomeüs Mm.
- 62. Tholomeüs Nn.
- 63. Tholomeüs Oo.
- 64. Tholomeüs Pp.
- 65. Tholomeüs Qq.
- 66. Tholomeüs Rr.
- 67. Tholomeüs Ss.
- 68. Tholomeüs Tt.
- 69. Tholomeüs Uu.
- 70. Tholomeüs Vv.
- 71. Tholomeüs Ww.
- 72. Tholomeüs Xx.
- 73. Tholomeüs Yy.
- 74. Tholomeüs Zz.
- 75. Tholomeüs Aa.
- 76. Tholomeüs Bb.
- 77. Tholomeüs Cc.
- 78. Tholomeüs Dd.
- 79. Tholomeüs Ee.
- 80. Tholomeüs Ff.
- 81. Tholomeüs Gg.
- 82. Tholomeüs Hh.
- 83. Tholomeüs Ii.
- 84. Tholomeüs Jj.
- 85. Tholomeüs Kk.
- 86. Tholomeüs Ll.
- 87. Tholomeüs Mm.
- 88. Tholomeüs Nn.
- 89. Tholomeüs Oo.
- 90. Tholomeüs Pp.
- 91. Tholomeüs Qq.
- 92. Tholomeüs Rr.
- 93. Tholomeüs Ss.
- 94. Tholomeüs Tt.
- 95. Tholomeüs Uu.
- 96. Tholomeüs Vv.
- 97. Tholomeüs Ww.
- 98. Tholomeüs Xx.
- 99. Tholomeüs Yy.
- 100. Tholomeüs Zz.

Schaal van een duitsche duim.

NIEUWE PLAT
A M S T E R D A M
VERDEELD
IN DEELDEN
EN STRAATEN
TE
BY MORTIER

C. van Baarsel, Nieuwe Platte Grond der Stad Amsterdam, 1806

STRAATEN EN STEEGEN

- 1 Nieuwe Kolk
- 2 Oude Kolk
- 3 Nieuwe Kolk
- 4 Oude Kolk
- 5 Nieuwe Kolk
- 6 Oude Kolk
- 7 Nieuwe Kolk
- 8 Oude Kolk
- 9 Nieuwe Kolk
- 10 Oude Kolk
- 11 Nieuwe Kolk
- 12 Oude Kolk
- 13 Nieuwe Kolk
- 14 Oude Kolk
- 15 Nieuwe Kolk
- 16 Oude Kolk
- 17 Nieuwe Kolk
- 18 Oude Kolk
- 19 Nieuwe Kolk
- 20 Oude Kolk
- 21 Nieuwe Kolk
- 22 Oude Kolk
- 23 Nieuwe Kolk
- 24 Oude Kolk
- 25 Nieuwe Kolk
- 26 Oude Kolk
- 27 Nieuwe Kolk
- 28 Oude Kolk
- 29 Nieuwe Kolk
- 30 Oude Kolk
- 31 Nieuwe Kolk
- 32 Oude Kolk
- 33 Nieuwe Kolk
- 34 Oude Kolk
- 35 Nieuwe Kolk
- 36 Oude Kolk
- 37 Nieuwe Kolk
- 38 Oude Kolk
- 39 Nieuwe Kolk
- 40 Oude Kolk
- 41 Nieuwe Kolk
- 42 Oude Kolk
- 43 Nieuwe Kolk
- 44 Oude Kolk
- 45 Nieuwe Kolk
- 46 Oude Kolk
- 47 Nieuwe Kolk
- 48 Oude Kolk
- 49 Nieuwe Kolk
- 50 Oude Kolk
- 51 Nieuwe Kolk
- 52 Oude Kolk
- 53 Nieuwe Kolk
- 54 Oude Kolk

NIEUWE PLATTE GROND DER STAD AMSTERDAM. IN BESTIG WERKEN. AMSTELDAM. COVEN & ZOON 1806

A
B
C
D
E
F
G

J.H. Knoop, Ingestorte huizen in de Leidsestraat bij het Leidseplein, 1808